

חנוך אוביץ

עיון בפסיקת הב"ח

מעיון באחד מפסיקותיו של הב"ח נראה כי הב"ח כדי להיות בטוח בפסיקתו, נסמך על המקורות בהלכה בראשונים כגון על הרמב"ם וכד', אבל מתאים לדבריהם את הגמרא, ויכול לפרש פשט חדש בגמרא בכדי שיתאים עם העולה לו לו בהלכה ואף לחלוק לשם כך עם ראשונים אחרים ולבטל מנהגים.

בשורות הבאות נראה איך שהב"ח פוסק פסק מדויק בלשון הטור והרמב"ם ומביא ראיות לדבריו מדברי הטור והרמב"ם במקומות נוספים.

ואז חוזר לגמרא ומפרש פירוש אחר בגמרא שיתאים לפי פסיקתו וחולק עם רש"י על זה, ובעקבות כך מבטל מנהג שהיה רווח בזמנו שסתר את הפסק שלו.

כדלהלן:

הטור בהלכות תלמוד תורה¹, לגבי חובת האב בלימוד התורה לבנו, הביא את הרמב"ם² כלשונו, וז"ל:

“היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר, נותן לו שכר. וחייב ללמוד בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה.”

הב"ח בפירושו על הטור שם מפרש את דברי הרמב"ם והטור שהכוונה היא גם על לימוד הנ"ך וכך פוסק למעשה וז"ל הב"ח³:

“משמע דוקא משנה ותלמוד אינו חייב ללמודו בשכר אבל תורה שבכתב חייב אפילו נביאים וכתובים והיינו דכתב הרמב"ם ורבינו עד שיקרא תורה שבכתב כולה דלא איצטריך לומר כולה דמהיכא תיתי לומר דאינו חייב בכולה אלא בא לומר דאף נביאים וכתובים חייב ללמד בשכר דהכל נקרא בשם מקרא ותורה שבכתב.”

זאת אומרת שהב"ח מדייק מלשון הרמב"ם והטור דלעיל, מזה שהוסיפו את המילה תורה שבכתב כולה, שכוונתם היא גם על נביאים וכתובים שאף אותם חובה על האב

י"ד סימן רמ"ה, ד"ה היה מנהג. ¹

פרק א' מהלכות תלמוד תורה הלכה ז'. ²

ד"ה היה מנהג. ³

ללמד לבנו. ואח"כ מביא עוד ראיות מדברי הטור והרמב"ם במקומות אחרים שאומרים שהמילה 'תורה' הכוונה היא על כל התנ"ך⁴.

עכשיו הב"ח מתמודד עם דברי הגמרא, שבמושכל ראשון קצת סותרת את הבנתו בדברי הרמב"ם והטור, אך בעקבות הבנתו שחייב להיות שהחובה היא גם על נביאים וכתובים, מפרש את הגמרא באופן שיתאים לפסקו.

הגמרא במסכת קידושין דף ל. מביאה ברייתא:

“למדו מקרא אין מלמדו משנה, ואמר רבא: מקרא זו תורה”.

ופירש רש"י שם ד"ה תורה:

“תורה – ולא נביאים וכתובים”.

שלדעת רש"י אין חובה על האב ללמד את בנו נביאים וכתובים מכיון שכתוב בגמרא – 'מקרא'.

אבל הב"ח בעקבות דיוקו מדברי הרמב"ם והטור, פוסק שכן חייב ללמדו נביאים וכתובים, חולק על רש"י, ומפרש את הגמרא בצורה שונה, וזה לשון הב"ח בהמשך דבריו:

“לפי זה הא דתניא פ"ק דקידושין (דף ל') למדו מקרא אין מלמדו משנה פירש"י אין חובת בנו עליו אלא במקרא מכאן ואילך למד הוא לעצמו ואמר רבא מקרא זו תורה לא אתא רבא אלא לפרש דלא תימא האי מקרא פירושו כמו ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים כדאמר פ"ק דמגילה (דף ג') אלא כאן פירושו תורה שבכתב אבל ודאי חייב ללמדו תורה שבכתב כולה אפי' דנביאים וכתובים ואין צריך לפרש זה דפשוט הוא ודלא כפירש"י מקרא זו תורה ולא נביאים וכתובים”.

פירוש – שהב"ח מסכים שהמילה 'מקרא' בדרך כלל פירושה תורה בלבד, רק כאן פירושה שבאה לשלול שלא תחשוב שהחובה ללמד רק פסקי טעמים ולא דברי תורה עצמם, לעומת רש"י שראה במילה הזאת הוראה שאין חובה ללמד נ"ך.

עיין בצפנת פענח על הרמב"ם שם, שכתב שדעת הרמב"ם כרש"י, שאין חובה ללמד נ"ך ומביא ג"כ ראיות לדבריו ממקומות אחרים, ומסביר שם שבמילה כולה, מתכוין הרמב"ם לשלול שלא ילמדנו מגילה מגילה אלא בבת אחת.⁴

ובהמשך דבריו מתייחס לאלו שנוהגים ע"פ רש"י שלא ללמד את בניהם נ"ך ולדבריו לא נוהגים נכון, וז"ל:

"ולפ"ז שלא כדין נוהגין העולם שלא ללמד בניהם בשכר אף נביאים וכתובים ונהגו כך ע"פ פירש"י ואין ספק דאף רש"י לא אמר אלא למאן דדחיקא ליה שעתא והעולם עכשיו לא נהגו ללמד אף למאן דאפשר ותו דהלא רש"י הוא יחיד בדבר זה וכל הפוסקים פסקו בסתם שחייב אדם ללמד לבנו תורה שבכתב כולה בשכר דמשמע אף נביאים וכתובים כדפרישית".

ומסכם את ההלכה לשיטתו:

"הלכך כל ירא שמים יהא נזהר בזה ללמד לבנו בשכר גם נביאים וכתובים אפי' דחיקא ליה שעתא כ"ש היכא דאפשר ליה דפשיטא דחייב לד"ה".

לסיכום דבריו, אפשר לומר שפסיקת הב"ח בנויה מארבעה שלבים:

שלב ראשון - דיוק מהמילה - 'כולה', מניח הב"ח שכוונת הטור והרמב"ם היתה גם על כל התנ"ך,

שלב שני - לפי זה מפרש את המילה 'מקרא' בגמרא, על לימוד התורה ולא על פסקי טעמים,

שלב שלישי - חולק בזה על רש"י,

שלב רביעי - לכן מבטל מנהג אלו שנוהגים על פיו.⁵

הסכים איתו, רבי דוד הלוי, חתנו של הב"ח, בט"ז⁶ שהחובה היא ללמד גם נ"ך כי זה גם נכלל בתורה שבכתב.

לעומתו הש"ך⁷ שם מביא את הב"ח וחולק עליו, וכך כותב:

"משמע כל תנ"ך וכ"פ הב"ח וכתב דשלא כדין נוהגין העולם שלא ללמד את בניהם תנ"ך כו' ע"ש ואני אומר מנהגן של ישראל תורה היא... ואינו חייב ללמד עם בנו מקרא כיון שלמדו ש"ס".

וכן נראה שנהג הב"ח בעצמו עם תלמידיו ללמד נ"ך, שהרי כותב בהקדמה לספרו "משיב נפש" על מגילת רות, "והנה הפצירו בי תלמידי זה ימים ושנים לבאר להם איזה ספר ונשא לבבי לבאר ראשונה מגילת רות וכו'".⁵

י"ד סימן רמ"ה ס"ק ב'.⁶

י"ד סימן רמ"ה ס"ק ה'.⁷

הש"ך לא מתעמת עם הב"ח בדיוקו מהטור והרמב"ם ולא בהבנת הגמרא, אלא במנהגם של ישראל, שהרי גם לדעת הב"ח וגם לדעת הש"ך, היה מנהג לא ללמד נ"ך, רק השאלה היא איך להתייחס למנהג, שלפי הב"ח יש לבטל את המנהג הזה וכן ללמד נ"ך ולפי הש"ך יש לקיים את המנהג ואין חובה למד נ"ך כיון שמלמדים ש"ס.

הפני יהושע במסכת קידושין דף ל. 8, מביא את דברי רש"י ואת הבנת הב"ח, וכותב שבאמת הבנת רש"י בסוגיא היא הנכונה כי כך מתאים עם ההוספה של רבא "מקרא זו תורה", אבל מדברי הטור והרמב"ם שכתבן כל התורה 'כולה', לא משמע כך וצ"ע איך מפרשים את הסוגיא, ומביא שהב"ח הקשה את זה ומפרש את דברי הב"ח באופן שיתאימו דברי הטור והרמב"ם עם הגמרא. וז"ל:

"ולכאורה פירש"י מוכרח שזהו עיקר מימרא דרבא דאי תורה היינו נביאים וכתובים אדרבא טפי הוי שפיר לישנא דברייתא דקתני להו בלשון סתם מקרא... אלא לשון הש"ע י"ד ס"י רמ"ה כתב להדיא דהאב חייב ללמד את בנו כל התורה שבכתב כולה דמשמע נמי נביאים וכתובים וכן הוא ג"כ בלשון הרמב"ם והטור ז"ל וא"כ צריך עיון היאך מפרשו למימרא דרבא וכבר הרגיש בזה הב"ח שם...".

ובסוף דבריו נשאר: "ועדיין צ"ע".

לכאורא הפני יהושע למד, שיש את הבנת רש"י בסוגיא, שהכוונה רק תורה, ויש את הבנת הטור והרמב"ם לפי פירוש הב"ח ש'תורה' פירושה לימוד התורה.

הגר"א בביאורו על השולחן ערוך⁹, גם כן הבין כך ברש"י וחולק עליו ופוסק כהב"ח ואף מפרש את הגמרא כב"ח, וז"ל:

"תורה כו'. דלא כפירש"י שם חומש לבד, ומש"ש תורה זו מקרא ר"ל דל"ת מדרש תורה כמ"ש בפ"ב (מ"ט ב') שם".

אבל בקונטרס אחרון¹⁰ לאדמו"ר הזקן רבי שניאור זלמן מליאדי זי"ע, הביא את דברי הב"ח, וכתב עליו, שלחינם נדחק לפרש "פירוש זר" בגמרא, כי לא ראה את פירוש הסמ"ג¹¹ שלפיו אין כל קושיא, וז"ל הסמ"ג:

ד"ה גמרא מיתיבי.⁸

י"ד סימן רמ"ה ס"ק י"ד ד"ה תורה.⁹

הלכות תלמוד תורה סימן א' ס"ק א'.¹⁰

“קטן משיודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה וקרית שמע פסוק ראשון כדאיתא בפרק לולב הגזול (סוכה דף מ"ב) ואחר כך מלמדו מקרא מעט כדאיתא בקידושין [דף ל] ומפרש שם מקרא זו תורה מלמדו עד שיהא בן שש או בן שבע לפי בוריו מוליכו אצל מלמדי תינוקות”.

ולפי זה כותב האדמו"ר הזקן:

“עיין ב"ח שנדחק מאד לפרש פירוש זר בלי הגמי' מקרא זו תורה לפ"ד הרמב"ם וטוש"ע שכתבו גם נביאים וכתובים ואשתמיטתיה לשון הסמ"ג דפירש בהדיא דבגמי' מיירי לענין שילמדנו בעצמו קודם שיהיה בן שש או בן שבע שאז יוליכנו אצל מלמדי תינוקות ע"ש”.

ומאריך שם להסביר שכל כוונת רבא באמרו "מקרא זו תורה" היתה, שחובת האב ללמד את הבן תורה רק עד שמוליכו למלמד, כי על זה מצווה בתורה "ולמדתם אותם את בניכם", אבל את הנ"ך יוכל ג"כ המלמד ללמדו.

אפשר לומר לפי דבריו, שרש"י גם סבר שיש חובה ללמד נ"ך, רק שרש"י דיבר על חובת האב, שעליו יש חובה רק ללמד תורה ולא נ"ך, כי רש"י מפרש רק את לשון הגמרא בכוונת רבא במילה 'תורה', שעל זה פירש רש"י שהכוונה רק על תורה כי רק את זה מחויב האב עד שמוליכו אצל המלמד, משא"כ הטור והרמב"ם דברו על חובת האב בלשכור מלמד להמשך הלימוד, שזה גם כן על כל הנ"ך ולכאורא רש"י מודה לזה.

ולכן אפשר לומר בפשיטות שהמילים: "מקרא זו תורה" הם רק על התורה ולא על הנ"ך ואין סתירה לדברי הטור והרמב"ם ואין צורך לדחיקת הב"ח לפרש פשט אחר בגמרא.

יוצא בינתיים, שהב"ח הבין שיש חובה על האב לדאוג לדאוג ללימוד בנו את כל התנ"ך, ואם יש מקום שכתוב לא כך, לא מהסס הב"ח לפרש אחרת ואף לחלוק על ראשונים ולבטל מנהג רווח. ואף הפני יהושע הסכים לדבריו שצריך להתאים את הגמרא לפיהם.

רק לפי הסבר האדמו"ר הזקן בעקבות הסמ"ג, הב"ח צדק בפסק, אך לא צריך לשנות את פירוש הגמרא בשביל כך ולכאורא גם רש"י מודה לזה.

אך, צריך עיון, שהרי לפי הסבר האדמו"ר הזקן, נהגו שהאב מלמד את בנו תורה ואח"כ מוליכו אצל המלמד שמלמדו את כל הנ"ך, ואילו בתקופה ההיא כפי ששמע מדברי הב"ח וגם מדברי הש"ך, לא נהגו הרבנים ללמד נ"ך לתלמידיהם, והב"ח הבין שזה מכיון שהם פוסקים כמו רש"י שאין חובה ללמד נ"ך והש"ך מקיים את המנהג כיון שמלמדים ש"ס שבלול מהכל, ולפי דברי האדמו"ר הזקן היה צריך להיות שכן מלמדים נ"ך, שהרי זו חובת המלמד?¹²!

ואף לפי דברי רבי שעפטיל הורוביץ בן השל"ה¹³ בן דורו של הב"ח, משמע שלא למדו באזורו נ"ך, שהרי כותב¹⁴ שראה באמסטרדם בתלמודי תורה הספרדים, שלומדים בתחילה את כל התנ"ך ורק אח"כ את הש"ס ובוכה על על זה למה לא יעשה כן בארצנו. נראה מדבריו שלא למדו את כל התנ"ך עם התלמידים.

אך מסוף דבריו באותו ס"ק מתבאר¹⁵ שלרש"י, לנ"ך יש דין כתורה שבע"פ שלזה יש חיוב ללמד רק בחינם ולא בשכר, וז"ל:

“במקרא צריך לקיים הכתוב כמשמעו דוקא ללמוד בעצמו עמו או יטרח ויוליכנו למלמד דשלוחו כמותו משא"כ בנביאים וכתובים שניתנו אח"כ ולא קאי עלייהו קרא דולמדתם אותם את בניכם ואף שניתנו למשה מסיני מ"מ היו מסורים ב"פ עד שנכתבו ע"י הנביאים ולכך דינם כתושבע"פ..”

יוצא איפה שאף לפי הסבר האדמו"ר הזקן, עדיין לרש"י אין חיוב ללמד נ"ך בשכר ולכן כנראה לא לימדו בישיבות האשכנזיות נ"ך, ועל זה התרעם הב"ח וכתב דשלא כדון הם עושים.

לפי זה, למד האדה"ז ברש"י, שלנ"ך יש דין כתושבע"פ ולא כתורה שבכתב גבי חיוב הלימוד ולכן כותב שקושיית הב"ח אינה במקומה.

אבל מעיון בב"ח נראה כי הב"ח לא למד כך אלא למד שלנ"ך יש כן דין כתורה שבכתב ולכן לא יכול ללמוד בגמרא קידושין הנ"ל כהבנת האדה"ז שתורה היא חובת האב ואח"כ נותנו למלמד, אלא חובה על האב ללמד את בנו נ"ך, כי הרי הב"ח כתב:

“דהכל נקרא בשם מקרא ותורה שבכתב וכ"כ רבינו בסימן רמ"ו אצל וחייב לשלש למודו שלישי בתורה וכו' פירוש תורה שבכתב כמו תורה נביאים”

¹² וכן כתב גם כן פנחס סירקיס בספר הב"ח, עמ' קע"ז, שבישיבות האשכנזיות לא נהגו ללמד נ"ך בעקבות פסיקת רש"י.

¹³ שחי בין השנים ש"ס-ת"כ, והיה רב של פפד"מ, וינה ועוד.

¹⁴ מביאו סירקיס בספר הב"ח

כן דייק הרב מרדכי שמואל אשכנזי בהערות וציונים על הלכות תלמוד תורה. ¹⁵

וּכְתוּבִים וְכ"כ הַרְמַב"ם בַּפֶּרֶק א' מֵהַלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה וְדַבְרֵי קַבְלָה
בְּכַלֵּל תּוֹרָה שֶׁבְּכַתֵּב ...אֲבָל וְדַאי חַיִּיב לְלַמְדוֹ תּוֹרָה שֶׁבְּכַתֵּב כּוֹלָה אִפְי'
דְּנִבְיָאִים וְכְתוּבִים וְאִין צְרִיךְ לַפְרֹשׁ זֶה דְּפִשׁוּט הוּא."

הב"ח בכל הפיסקה עם כל הראיות, מציין שהנ"ך נחשב כתורה שבכתב וחובה על האב ללמדו לבנו ובפרט מדיוק הב"ח בטור במילה: תורה כולה, שלפי הב"ח כולל את נביאים וכתובים, אם כך אפשר לומר על דברי האדה"ז שאמר על הב"ח שאישטמותיה לשון הסמ"ג, שאולי הב"ח כן ראה את הסמ"ג שקודם האב מלמד את בנו תורה ואח"כ מוליכו למלמד ללמדו את השאר, ובכל זאת סבר הב"ח שלנ"ך יש דין של תורה שבכתב ולכן חולק על רש"י וכותב שחובה על האב ללמד תורה נביאים וכתובים.

לסיכום:

הב"ח נראה שלמד מדברי הטור והרמב"ם, מדיוק בדבריהם, שיש חובה ללמד נ"ך, ולכן לא מהסס לחלוק על רש"י, למרות שהפשטות כדבריו. בסדרי העדיפויות של הב"ח, עומדות קודם כל הבנתו בדברי הראשונים ורק לאחר הבתו חוזר ומפרש כן בדברי הגמרא.

ביבליוגרפיה

תלמוד בבלי עם פירוש רש"י, מסכת קידושין.
משנה תורה לרמב"ם, ספר המדע, הלכות תלמוד תורה.
רבי משה מקוצי, ספר מצוות גדול, ירושלים, תשנ"א.
רבי יעקב, ארבעה טורים, יורה דעה, הלכות תלמוד תורה.
רבי יואל סירקיש, ב"ח על הטור.
רבי יעקב יהושע פלק, פני יהושע, ירושלים, תשל"א.
רבי דוד הלוי, ט"ז על השולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה.
רבי שבתי כהן, ש"ך על השולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה.
רבי אליהו מוילנא, ביאור הגר"א על השולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה.

רבי שניאור זלמן, קונטרס אחרון, ניו יורק, תש"ס.

רבי יוסף רוזין, צפנת פענח, ורשא, תרס"ג.

הרב מרדכי שמואל אשכנזי, הערות וציונים, ניו יורק, תש"ס.

פנחס סירקיס, ספר הב"ח, תל אביב, תשמ"ד.